

УДК 347.214

В.А. ПАШНЄВА, канд. юрид. наук, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГІЧНИХ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Ключові слова: страхування, екологічне страхування, екологічні ризики, екологічна шкода, об'єкт страхових відносин

Визначення об'єкта страхових правовідносин – предмету договору екологічного страхування – одне з найбільш складних завдань у сфері правового регулювання природокористування й охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст.4 Закону України «Про страхування» [1] предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Однак що є майновим інтересом в екологічному страхуванні у науці, на це питання немає одностайної відповіді. Одні автори вважають, що екологічне страхування має на меті захист екологічних прав громадян, та майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, що створюють небезпеку для навколишнього природного середовища [2]. Інші пов'язують майнові інтереси з відшкодуванням користувачами об'єктів підвищеної екологічної небезпеки шкоди, заподіяної у зв'язку з імовірним аварійним забрудненням довкілля та життєво важливим інтересам третіх осіб [3, 4]. Зосереджуються на страхуванні ризиків власників об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, які становлять ризик

забруднення довкілля через аварійні викиди й автори проекту Закону України «Про екологічне страхування» від 21.05.2002 р.

Проте екологічне страхування повинне стосуватися не тільки відповідальності за спричинення шкоди в результаті аварійного забруднення довкілля, але й природних ресурсів, здоров'я людини. Отже визначення об'єкту екологічного страхування є актуальним.

Про значимість теми статті, своєчасність її розгляду свідчить і ступінь її дослідження. Наразі відсутні комплексні теоретичні розробки у сфері екологічного страхування, більшість наявних публікацій мають оглядовий характер і висвітлюють лише єдиний аспект екологічного страхування – страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки.

В еколого-правовій літературі проблеми встановлення об'єкту страхових екологічних відносин висвітлювалися такими авторами, як В.Д. Базилевич, О.Д. Вовчак, В.Ф. Семенов, В.Я. Шевчук. Ряд аспектів зазначеної проблеми було розглянуто у наукових статтях Х.Р. Васишина, Г.Я. Ільницької-Гикавчук, М.І. Бублика, В.А. Процюк, І.А. Сааджана та ін. Метою статті є дослідження теоретичних положень про об'єкт страхових екологічних відносин, тенденції розвитку законодавства у сфері екологічного страхування, розроблення відповідних рекомендації з вдосконалення правового регулювання охорони навколишнього природного середовища.

У теорії та практиці українського страхування існує класифікація за об'єктами страхування, що передбачає виокремлення трьох галузей: 1) страхування відповідальності за аварійне забруднення довкілля; 2) майнове страхування збитків, зумовлених аварійним забрудненням довкілля; 3) особисте страхування життя і здоров'я людей на випадок аварійного забруднення довкілля. Проаналізувавши українське законодавство, можна зробити висновок, що провідне місце в екологічному страхуванні належить страхуванню відповідальності власників джерел підвище-

ної екологічної небезпеки в разі заподіяння шкоди третім особам внаслідок аварійного забруднення довкілля [5].

Пов'язане це з тим, що наразі в Україні не створено сприятливих умов, що стимулюють інтенсивне зростання й розвиток екологічного страхування, у зв'язку з чим у страхових компаній відсутні реальні можливості забезпечувати повноцінним страховим захистом різноманітні майнові інтереси суб'єктів у даній сфері. Незважаючи на величезний потенціал і видову розмаїтість, екологічне страхування Україні знаходиться на низькому рівні розвитку й використовується неефективно, частково поширюючись лише на обмежену кількість видів господарської діяльності й не забезпечуючи в достатній мері необхідне адекватне страхове покриття.

Вивчення зарубіжного досвіду в сфері екологічного страхування показує його великі можливості в обсязі страхового покриття. Зокрема, у страхове покриття можуть бути включені збитки у зв'язку із заподіянням шкоди життю й здоров'ю громадян, упущена вигода, збитки у зв'язку із заподіянням шкоди навколишньому середовищу. Крім того, у частину страхових подій включаються не тільки випадкові й раптові, але й поступові забруднення, а також генетична шкода, вплив електромагнітних полів і інші ризики, що звичайно не страхуються вітчизняними страховими компаніями.

Предметом договору, що укладається зарубіжними страховиками, зазвичай охоплюються також витрати, що необхідні для мінімізації наслідків шкоди навколишньому природному середовищу, здоров'ю; витрати з розчищення території, які необхідно зробити після страхового випадку для приведення території в стан, придатний для проведення відбудовних робіт; витрати на складання кошторису на проведення відбудовних робіт; витрати на відновлення компонентів природного середовища (проведення рекультивациі земель; транспортування, зберігання й видалення забрудненого ґрунту; очищення родо-

вища, відновлення забрудненої водойми, рослинного й тваринного світу тощо).

У випадку неможливості відновлення компонентів природного середовища відповідальна за заподіяння шкоди особа компенсує збиток природного середовища, що розраховується відповідно до методик, затверджених органами державної влади. Кошти, отримані у вигляді такої компенсації, цілеспрямовано витрачаються державними органами для фінансування природоохоронних заходів у країні.

Таким чином, види майнових інтересів за договорами екологічного страхування відповідають завданням адекватного й цільового відшкодування шкоди навколишньому середовищу, що повинне бути враховане на практиці й вітчизняними страховими компаніями.

Отже об'єктом екологічного страхування, в першу чергу, повинен бути майновий інтерес у збереженні природних об'єктів, природних комплексів і інших компонентів навколишнього природного середовища, життя й здоров'я людини.

У ст.5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6] наведений перелік об'єктів, що можуть бути об'єктами екологічного страхування майнового інтересу. У першу чергу, це земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ, ландшафти та інші природні комплекси.

Особливий охороні повинні підлягати території та об'єкти природно-заповідного фонду. Так, наприклад, у Фінляндії власники лісу та окремі його користувачі (що діють, наприклад, на підставі договорів оренди) зобов'язані страхувати ділянки лісового фонду від стихійних нещасть, зокрема від лісових пожеж [7]. Наведена практика при її запозиченні у вітчизняному законодавстві, що вимагало включення обов'язкової умови щодо страхування природних об'єктів від стихійних нещасть і катастроф у договорах на використання цих об'єктів, мала би позитивний ефект при захисті навколишнього природного середовища. Зокрема, зменшилися би бюдже-

тні витрати на ліквідацію надзвичайних ситуацій, підвищилася зацікавленість підприємств у зменшенні негативних екологічних явищ.

Страхованню повинні підлягати також фінансові ризики в частині страхування витрат на відновлення пошкоджених об'єктів, компонентів навколишнього природного середовища (витрат на лісовідновлення, на пожежогасіння тощо).

Щодо страхування життя і здоров'я людей на випадок аварійного забруднення довкілля слід зазначити, що наразі на законодавчому рівні існує два види особистого екологічного страхування: обов'язкове та добровільне. Прикладом обов'язкового страхування є державне страхування працівників державної лісової охорони, порядок здійснення якого затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31.07.1995 р. [8]. Проте на законодавчому рівні відсутні умови для обов'язкового особистого страхування інспекторів охорони лісових ділянок, морських акваторій, заповідників і національних парків та інших категорій службовців, що безпосередньо пов'язані своєю діяльністю з охороною навколишнього природного середовища і чия діяльність має підвищений ризик [9, с.32]. У добровільному особистому страхуванні також можна виділити екологічний напрямок. На жаль у законодавстві також є лише загальні положення про цей вид страхування.

Третім й основним видом об'єкту екологічних страхових відносин є страхування ризику, пов'язаного з відшкодуванням страховальником заподіяної ним шкоди екосистемі, третім особам (страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки).

За відсутності спеціального закону, що регулює обов'язкове страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки, його здійснення передбачене в окремих законодавчих актах. Проте при їх реалізації виникає проблема, пов'язана з тим, що відбувається змішання всіх об'єктів екологічних страхових відносин. Наразі під стра-

хуванням відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки розуміється не тільки страхування відповідальності за заподіяння шкоди навколишньому середовищу, але й страхування ризику заподіяння шкоди майну третіх осіб, життю й здоров'ю фізичних осіб.

Необхідне виокремлення різних об'єктів страхових правовідносин в окремі договори екологічного страхування, тоді механізм відшкодування шкоди, що заподіюється навколишньому природному середовищу, буде більше ефективний і забезпечений страховиком у першу чергу.

Страховання відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки спрямовано на захист двох видів інтересів: 1) майнових інтересів, що виникають у результаті пред'явлення претензій про відшкодування шкоди життю та здоров'ю фізичних осіб, природним об'єктам і комплексам при аварійному забрудненні навколишнього природного середовища; 2) майнових інтересів власників (користувачів) забруднених територій і природних об'єктів, що представляють потенційну екологічну загрозу життю та здоров'ю фізичних осіб – ретроспективне страхування екологічних ризиків.

При цьому основною умовою страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки повинно бути страхування вод, ґрунту, атмосферного повітря тощо. Необхідність пріоритетного і обов'язкового застосування такої умови у договорах страхування необхідно передбачити у правилах страхування. Це визначено тим, що при настанні страхового випадку ціль екологічного страхування не досягається, виходячи з того, що збитки відшкодовуються поперед усього фізичним і юридичним особам (у захист їх майнових інтересів), а відшкодування збитку, заподіяного водам, ґрунту й атмосфері не відбувається.

Страховий захист повинен включати витрати на заходи щодо відновлення природного середовища, виплати особам, що постраж-

дали в результаті настання страхового випадку, додаткові витрати, у тому числі й з мінімізації шкоди навколишньому природному середовищу, здоров'ю людини.

При визначенні шкоди, яка підлягає страховій компенсації, може використовуватися перелік основних видів збитків, які підлягають відшкодуванню в порядку цивільно-правової відповідальності за екологічну шкоду, визначений ч.2 ст.69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». До таких збитків, зокрема, належать неодержані прибутки за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Страховий захист не повинен поширюватися на витрати з відновлення майна фізичних, юридичних осіб, у тому числі майна, що належить страхувальникові, упущені вигоди держави, господарчих суб'єктів, штрафи, пені, інші санкції, вимоги по відшкодуванню моральної шкоди.

Отже об'єктом екологічного страхування є весь комплекс інтересів, котрі були порушені внаслідок забруднення навколишнього природного середовища в процесі здійснення господарської діяльності. Зокрема, система ефективного захисту інтересів держави, фізичних і юридичних осіб може бути спрямована на страхування майнових ризиків, пов'язаних з: 1) життям та здоров'ям фізичних осіб (добровільне особисте екологічне страхування), зокрема життям та здоров'ям окремих категорій службовців, що безпосередньо пов'язані своєю діяльністю з охороною навколишнього природного середовища і чия діяльність має підвищений ризик (обов'язкове особисте екологічне страхування); 2) з володінням, користуванням і розпорядженням природними і майновими, що опинилися в зоні навколишнього природного середовища, об'єктами; з відновленням пошкоджених об'єктів, компонентів навколишнього природного середовища (майнове екологічне страхування); 3) з ві-

дшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди природним об'єктам і комплексам, третім особам (страхування відповідальності).

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про страхування» : від 07.03.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
2. Процюк В. А. Екологічне страхування як забезпечення принципу екологічної відповідальності в умовах аварійного забруднення довкілля / В. А. Процюк // Сотрудничество для решения проблемы отходов : материалы 2-ой междунар. конф. (м. Харьков, 9–10 февраля 2002 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.waste.com.ua/cooperation/2005/theses/protsyuk.html>.
3. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.books.efaculty.kiev.ua/str/1/5/5>.
4. Галушкіна Т. П. Економіка природокористування : навч. посіб. / Т. П. Галушкіна. – Х. : Бурун Книга, 2009. – 480 с.
5. Василишин Х. Р. Теоретико-методичні засади екологічного страхування в Україні / Х. Р. Василишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 46–53.
6. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» : від 25.06.1991 р. // ВВР України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
7. Бажайкин А. Л. Понятие, формы, виды (отрасли) и объекты экологического страхования в Российской Федерации / А. Л. Бажайкин // Вестник Удмурдск. гос. ун-та. Серия «Правоведение». – 2000. – № 2. – Ч. 2. – С. 79–85.
8. Порядок та умови обов'язкового державного страхування працівників державної лісової охорони / затв. Постановою Кабінету Міністрів України : від 31.07.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/589-95-п>.

9. Бублик М. І. Техногенне страхування: інноваційний напрям екологізації економіки в умовах глобалізації / М. І. Бублик // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2010. – № 683. – С. 30–35.

Пашнева В. А. Об'єкт екологічних страхових правовідносин / В. А. Пашнева // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 741–745 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12pvaesp.pdf>

Досліджено теоретичні положення про об'єкт страхових екологічних відносин, тенденції розвитку законодавства у сфері екологічного страхування, розроблено відповідні рекомендації з вдосконалення правового регулювання охорони навколишнього природного середовища.

Пашнева В.А. Объект страховых экологических отношений

Исследованы теоретические положения об объекте страховых экологических отношений, тенденции развития законодательства в сфере экологического страхования, разработаны рекомендации по усовершенствованию правового регулирования охраны окружающей природной среды.

Pashneva V.A. Object of Insurance Ecological Ratios

Theoretical provisions on the subject of ecological insurance relations and the trends of law development in the sphere of ecological insurance are researched; recommendations on the improvement of natural environment protection law regulation are developed.

Форум права Форум